

ДЕРЖАВНИЙ ПРОФЕСІЙНО – ТЕХНІЧНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ТОМАКІВСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ АГРАРНИЙ ЛІЦЕЙ”

ЕТНІЧНІ ЗАСАДИ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ

В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

**(класним керівникам та майстрам виробничого навчання для
використання у виховній роботі)**

Методична розробка

методиста ДПТНЗ ТПАЛ

Русанової С.Г.

Томаківка, 2013

Дати дітям радість праці, радість успіху у навчанні, збудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності - це перша заповідь виховання. У наших школах не повинно бути нещасливих дітей, душу яких гнітить думка, що вони ні на що не здібні.

Успіх у навчанні - єдине джерело внутрішніх сил дитини, які породжують енергію для переборення труднощів, бажання вчитися.

В.О. Сухомлинський

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. Спадщина видатного українського педагога В.О.Сухомлинського	8
1.1«Батьківська педагогіка» – енциклопедія сімейного виховання	10
1.2 « Хрестоматія по етике» – енциклопедія народної педагогіки	13
РОЗДІЛ II. Традиції української народної педагогіки у виховній системі В.О.Сухомлинського	16
2.1. Трудове виховання	16
2.2. Національно-патріотичне виховання	18
2.3 Батьківська просвіта	20
ВИСНОВОК	26
ЛІТЕРАТУРА	29

ВСТУП

Державна національна програма «Національна доктрина розвитку освіти XXI століття» одним із пріоритетних напрямків виділяє «організацію родинного виховання й освіти як важливої ланки виховного процесу і забезпечення педагогічного всеобучу батьків».

Ефективність розв'язання завдань державної національної програми «Освіти (Україна XXI століття)» стосовно родинного виховання значною мірою залежить від всебічного і творчого використання досягнень вітчизняної історико-педагогічної науки.

Першим соціальним інститутом виховання дітей є сім'я. Давні філософи визнавали, що сім'я – це незаперечний шедевр творіння природи і суспільства. В українській національній ментальності широко утверджений культ Жінки - Матері і Батька, культ Родини. В оберегах української народної педагогіки - легендах, прислів'ях, піснях, думках, звичаєвих обрядах та ін. ідея утвердження сім'ї, як провідного соціально-зрілої особистості, виступає незаперечним постулатом [6, 158].

Значно пізніше, коли у суспільстві були створені інші, окрім родини, соціальні інституції, які займалися вихованням дітей, все одно сім'я залишалася у системі виховання основним соціальним центром підготовки особистості до активної діяльності. Всі відомі педагоги світу беззастережно стоять на тому, що батькам, родині належить провідна роль у вихованні дитини. У цьому зв'язку особливо актуальними стають теоретичні розробки і практичний досвід В.О. Сухомлинського.

Актуальність дослідження. у період радикальних перетворень, які нині охопили всі сфери життя українського суспільства, особливо зростає роль сім'ї з усією складністю та різноманітністю функцій, які вона виконує.

Родинна педагогіка має за мету надати допомогу батькам у вихованні дітей. На сучасному етапі розвитку суспільства родинна педагогіка набирає особливої ваги. Спроби обмежити роль батьків у сфері виховання і покласти цю

важливу функцію на державні виховні заклади не принесли очікуваних результатів. Основним соціальним інститутом у системі виховання юнацтва історично та природно покликана бути родина. Родинна педагогіка має формувати культ Матері і Батька, культ Роду.

У нових соціальних умовах родинна педагогіка повинна розв'язувати такі виховні проблеми (за В.Н. Ликовим) [6, 43]:

а) у відновленні заповідей батьківської педагогіки:

- шанувати батьків, свою родину;
- слухатися старших людей та членів сім'ї;
- готувати дітей у соціальному й матеріальному плані до подружнього життя;

б) формування педагогічної культури батьків;

в) оволодіння батьками основами педагогічної майстерності.

У кожній окремій сім'ї, у неповторному світі людської індивідуальності, відбувається передача соціального досвіду, закладаються основи трудових навичок, духовних принципів та норм поведінки молодшої людини, відбувається соціалізація її особистості. Сучасне суспільство все гостріше починає усвідомлювати, що в період соціальних потрясінь різко підвищується роль сім'ї в житті будь-якої людини, оскільки саме в ній вона може отримати захист, підтримку, співчуття та любов.

У зв'язку із цим важливого значення набуває дослідження та теоретичне обґрунтування соціально-педагогічних умов підвищення ефективності сімейного виховання, відродження сім'ї як соціального інституту виховання особистості .

Загальні питання сімейного виховання знайшли відображення у працях багатьох класиків педагогічної, психологічної та філософської наук як зарубіжних так і вітчизняних: Л.Виготського, А.Макаренка, І.Песталоцці, С.Рубінштейна, Ж.-Ж. Руссо., В.Сухомлинського, С.Шацького та ін.

До цих питань звертаються й наші сучасники: Е.Берн, Л.Божович, О.Дорошенко, М.Ібука, М.Каган, Р.Кемпбелл, О.Литвинюк, А.Мудрик,

В.Шепель та ін. Сім'я все більше привертає до себе увагу суспільствознавців, демографів та юристів: Ю.Арбатова, В.Белова, А.Тодорського, А.Харчева, З.Янкова та ін.

У цьому зв'язку особливо актуальними стають теоретичні розробки і практичний досвід В.О. Сухомлинського.

Метою є творче осмислення напрацювань з питань етнічних засад родинного виховання В.О. Сухомлинського та їхнє використання в розв'язанні завдань сімейного виховання в Україні.

Досягнення поставленої мети зумовили вирішення таких завдань дослідження:

- 1) Виконати теоретичний аналіз досліджуваної проблеми на матеріалі педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського.
- 2) Дослідити роль родинного виховання у системі соціальних інститутів.
- 3) Проаналізувати використання гуманістичних цінностей етнопедагогіки у творчості видатного педагога В.О. Сухомлинського .

Об'єкт дослідження: процес родинного виховання

Предмет дослідження: комплекс соціально-педагогічних умов, які забезпечують удосконалення родинного виховання особистості на етнічних засадах.

РОЗДІЛ І. СПАДЩИНА ВИДАТНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГА В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970) – видатний український педагог, публіцист, письменник, засновник гуманістичної, новаторської педагогіки.

У 1935р. В.О.Сухомлинський розпочав педагогічну діяльність. Працював учителем у Василівській школі Онуфріївського району, учителем і завучем в Онуфріївській середній школі. З 1947 року по 1970 рік – директор Павлиської середньої школи. Кандидат педагогічних наук, член-кореспондент АПН СРСР. Автор багатьох книг, брошур і статей, художніх творів для дітей та низки педагогічних праць, зокрема: «Серце віддаю дітям», «Народження громадянина», «Як виховати справжню людину», «Павлиська середня школа», «Сто порад учителеві», «Батьківська педагогіка» та ін. Розробляв питання теорії і методики виховання у шкільному колективі та родині, всебічного розвитку особистості учнів, педагогічної майстерності. Особливу увагу приділяв патріотичному вихованню дітей і молоді, проблемам розумового, морального, естетичного та трудового виховання школярів.

Педагогічна творчість В.О.Сухомлинського багатогранна і невичерпно багата. Василь Олександрович увійшов в історію світової культури як видатний педагог і письменник, як патріот і поборник найгуманніших ідей у вихованні, як політичний трибун і громадський діяч, безмежно відданий своєму народові.

Благородній справі виховання молодих поколінь В.О.Сухомлинський віддав усе своє невтомне життя і вогонь серця. Його численні педагогічні праці, нариси та оповідання нині відомі не тільки педагогічній громадськості, а й широким колам читачів і в нашій країні, і за її межами. За своє коротке життя Василь Олександрович опублікував близько тридцяти книжок-монографій та багато наукових і популярних статей у журналах і збірниках. Багато з них перекладено на різні мови народів світу.

Усі твори видатного педагога пройняті безмежною вірою в людину, щедрість і благородство її душі, невичерпне багатство інтелектуальних і моральних сил і в ті величезні виховні можливості, які створює суспільство.

Педагогічні ідеї і праці В.О.Сухомлинського швидко привернули увагу численних дослідників і всієї педагогічної громадськості. Павлиська школа ще за життя Василя Олександровича стала своєрідною педагогічною лабораторією, академією, місцем педагогічного паломництва.

У працях Сухомлинського знаходять розвиток прогресивні педагогічні ідеї корифеїв педагогіки – Коменського і Руссо, Дістервега і Песталощі, Толстого і Ушинського, Макаренка.

Учений-педагог ставить у своїх творах найрізноманітніші проблеми виховання. Це передусім проблеми морального і естетичного виховання, розумового розвитку, формування світогляду, проблеми всебічного гармонійного розвитку і громадянського виховання.

Водночас В.О.Сухомлинського все життя хвилювали й проблеми сімейного виховання, батьківської педагогіки, тієї найменшої соціальної клітинки, де закладаються основи особистості, формуються характер молоді людини, моральні почуття, поведінка, громадянська зрілість. Він був переконаний у тому, що успіху у вихованні поколінь можна досягти тільки спільними зусиллями сім'ї, школи і громадськості. «Всі шкільні проблеми стоять і перед сім'єю, усі труднощі, які виникають у складному процесі шкільного виховання, сягають своїм корінням у сім'ю» [8, 345].

В.О.Сухомлинський твердив, що зміцнення сім'ї, вдосконалення родинного виховання – одна з найважливіших соціальних проблем, від розв'язання якої залежатиме майбутнє нашого суспільства, моральне обличчя молоді.

1.1 «Батьківська педагогіка» – енциклопедія сімейного виховання

Наприкінці свого життя В.О.Сухомлинський розпочав роботу над дуже потрібною книжкою – енциклопедією сімейного виховання «Батьківською педагогікою», в якій повинні були висвітлюватися найактуальніші сучасні проблеми виховання дітей у сім'ї, педагогічної освіти батьків і дорослих, соціальної педагогіки. Та не встиг Василь Олександрович підготувати до друку задуману ним працю. Вже після його смерті вдалося зібрати рукописні та деякі надруковані статті й підготувати видання «Батьківської педагогіки».

Педагогічна майстерність В.О.Сухомлинського виявлялася в тому, що звичайні життєві явища, події чи ситуації він умів використовувати як важливі фактори виховного впливу на особистість дитини, перетворювати їх у засоби виховання. Так, у «Батьківській педагогіці» кожний маленький епізод, подія з життя школи чи сім'ї, легенда чи переказ стають канвою, відправним моментом для змістовної розмови, педагогічних роздумів і міркувань, що змушують глибоко вникати в проблеми сімейної педагогіки.

В.О.Сухомлинський був справжнім знавцем і дослідником психології людини, він глибоко розумів душу дитини, її переживання, почуття, прагнення і сподівання, досконало знав психологію взаємин батьків і дітей, молодшого і старшого поколінь, міжособових стосунків у дитячих колективах, психологічний клімат у соціальних групах і ті фактори, що його зумовлюють. Виняткова педагогічна спостережливість, душевна проникливість, палка любов до дітей і доброзичливість, невтомна наполеглива дослідницька робота сприяли всебічному пізнанню й розкриттю найінтимніших відтінків психічного життя дитини, виявленню особливостей її почуттів, намірів, сподівань і мрій.

Сухомлинський вважав, що найважливіші риси і якості дитини зароджуються в сім'ї. Проблема сімейного виховання присвячені не тільки "Батьківська педагогіка", а і "Сто порад учителеві" та ін. Він постійно цікавився умовами й особливостями виховання дітей у різних сім'ях, вивчав позитивний досвід, підмічав найістотніші і найбільш типові вади та недоліки сімейного виховання.

Внаслідок аналізу робіт В.О. Сухомлинського можна встановити деякі пріоритетні напрямки родинного виховання:

1. Шкільно-сімейне виховання.
2. Батьківська просвіта.
3. Підготовка молоді до сімейного життя.

Розглядаючи їх детальніше, можемо зазначити, що В. О. Сухомлинський зробив значний внесок у розв'язання проблеми шкільно-сімейного виховання. Завжди підкреслюючи єдність виховання у школі і сім'ї, він розглядав виховання в родині та школі як єдину систему й користувався поняттям «шкільно-сімейне виховання».

Педагог вважав, що «шкільно-сімейне виховання не тільки дає змогу добре виховати молоде покоління, а й одночасно є дуже важливою умовою вдосконалення морального обличчя сім'ї, батька і матері. Без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства» [11, 13-14].

Повертаючись до «шкільно-сімейного виховання» В.О. Сухомлинського, слід додати, що педагог виокремлював необхідні умови для формування оптимальних стосунків між педагогами й батьками:

1. Єдність вимог педагогів і батьків. Ця умова, на його думку, допоможе уникнути розбіжності у виховних діях обох. «Школа і родина не тільки діють одноставно, висуваючи перед дітьми ті самі вимоги, а є єдиними думками, поділяють ті самі переконання, завжди виходять з тих принципів, не допускають ніколи розходжень ні в меті, ні у процесі, ні в засобах виховання» [5,86]. Молодим педагогам учений радив старанно продумувати вимоги до дітей, тому що в цьому – основа всієї виховної системи; а батькам радив, висуваючи вимогу, частіше вживати слова «треба», «слід» тощо і уникати слів «не можна».

2. Опора на позитивне в дитині, повага і віра в сили і можливості учнів.

В.О. Сухомлинський переконує, що завдання педагогів і батьків у тому, щоб створюючи позитивне у виховному процесі і сімейному побуті, налаштовувало дитину на довіру, щирість, віру у свої сили і, врешті-решт, спонукати до самовиховання.

3. Врахування вікових й індивідуальних особливостей дитини. У педагогіці немає універсальних рецептів, форм і методів, які б гарантували успіх у вихованні. Для кожної дитини потрібен свій підхід.

Найважливішими умовами успішної роботи «батьківської школи» були: зацікавленість учителів у здійсненні цієї роботи, з одного боку, і позитивне ставлення батьків до педагогічної освіти, з іншого; практична спрямованість усіх ланок; урахування рівня педагогічної культури батьків і вікових особливостей дітей.

Третім пріоритетним напрямком родинного виховання у спадщині В.О. Сухомлинського стає підготовка молоді до сімейного життя. Як свідчать історико-педагогічні джерела і роботи вченого, система педагогічної освіти в Павлівській середній школі включала: підготовку старшокласників до сімейного життя (читання їм факультативного курсу «Культура взаємовідношень у сім'ї»), а молодого подружжя – до виховання майбутніх дітей, ознайомлення батьків з основами виховання підростаючого покоління, підготовку вчителів до виховної роботи з ними (психологічні семінари). Педагог стверджував, що підготовка до виховання дітей повинна розпочинатися задовго до того, як молоде подружжя стане батьками, а продовжуватися повинно поки їхні діти не подорослішають.

Тому В.О. Сухомлинський обстоював думку про те, що підготовка молоді до сімейного життя повинна посісти відповідне місце у шкільній програмі, тобто педагог намагався включення цього курсу в навчальні плани всіх шкіл як обов'язкового предмета.

Таким чином, у спадщині В.О. Сухомлинського існують пріоритетні напрямки родинного виховання: шкільно-сімейне виховання, батьківська просвіта, підготовка молоді до сімейного життя. Для нашої ж країни

розв'язання багатьох сімейних проблем справді вимагає використання здобутків і досвіду В.О. Сухомлинського.

1.2 «Хрестоматия по этике» – енциклопедія народної педагогіки

Важливе місце в пам'ятках народної педагогіки більшості народів світу займають казки. За своїми жанровими особливостями вони, по суті, виступають першими вчителями життя дітей в сім'ї [6, 56]. Талановиті педагоги всіх народів широко використовують народні казки як ефективні засоби впливу на дітей. Нерідко вони й самі пишуть казки, невеличкі оповіді з урахуванням віку дітей.

Так чинив і В.О. Сухомлинський. Він все своє життя присвятив вихованню дітей. Займаючись безпосередньо навчанням школярів, Василь Олександрович залишив у спадок сотні наукових творів. Серед них багато казок, оповідань для дітей, у яких зібрано народну мудрість про соціальне становлення особистості. Вже після смерті побачила світ його книга «Хрестоматия по этике». Це своєрідна енциклопедія народної педагогіки. Подані в ній оповідання, казки, бувальщини наповнені духом народної мудрості. Всі вони систематизовані за тематикою змісту етики: «Краса – радість життя», «Людина – це сила духу», «Людина – вища цінність», «Повага і пошанування старших», «Мандрівка до джерел думки», «Людина залишає себе в людині», «Гармонія праці, щастя й обов'язку», «Розвивай у собі чуйність» [6, 58].

Для прикладу зупинимось на одній казці В.О. Сухомлинського з рубрики «Повага і пошанування старших»:

Сьома дочка

«Було у матері сім дочок. Одного разу поїхала Мати в гості до сина, а син жив далеко-далеко. Повернулася Мати додому через місяць. Коли вона увійшла в хату, дочки одна за другою почали говорити як вони скучили за матір'ю.

- Я скучила за тобою, як макова квіточка за сонячним променем, – сказала перша дочка.

- Я чекала тебе, як суха земля чекає краплю води, – промовила друга дочка.
- Я плакала за тобою, як маленьке пташеня плаче за пташкою, – воркувала третя дочка.
- Мені тяжко було без тебе, як бджілці без квітки, – сказала четверта дочка, лещачись до матері і заглядаючи їй в очі.
- Ти снилась мені, як троянді сниться крапля роси, – щебетала п'ята дочка.
- Я виглядала тебе, як вишневий сад виглядає соловейка, – прошепотіла шоста дочка.

А сьома дочка нічого не сказала, хоча сказати їй треба було дуже багато. Вона зняла з ніг Матусі взуття і принесла їй води у великій мисці – помити ноги.»

Такі казки, містять величезний потенціал формування моральних цінностей у дітей. В.О. Сухомлинський радив педагогам широко використовувати надбання народної педагогіки, зокрема легенди.

«У день повноліття дівчат, коли їм виповнюється шістнадцять років і кожна з них може стати матір'ю, – ділиться своїм досвідом Василь Олександрович, – я розповідаю їм українську легенду «Хто найкращий майстер на Землі» [6, 52]:

«Це було дуже давно. В одному селі на Україні дівчата й жінки вирішили показати свою майстерність. Домовилися, що в неділю всі прийдуть на сільський майдан і кожна принесе найкраще, що вона зробила своїми руками: вишитий рушник, полотно, скатерку, одяг.

У призначений день усі дівчата й жінки прийшли на майдан. Принесли безліч дивовижних речей. У стариків і старух, яким громада доручила назвати найкращих майстринь, очі розбіглися: так багато було талановитих жінок і дівчат. Дружини і дочки багатіїв принесли вишиті золотом і сріблом шовкові покривала, тонкі мережані занавіски, на яких були вив'язані дивні птахи.

Але переможцем стала дружина бідняка – Марина. Вона не принесла ні вишитого рушника, ні мережив, хоч все це вміла чудово робити. Вона привела п'ятирічного сина Петруся. А Петрусь приніс жайворонка, якого сам вирізав з дерева. Приклав Петрусь жайворонка до губів – і заспівала, защебетала пташка,

як жива. Всі стояли на майдані, не поворухнувшись, усіх зачарувала пісня, і раптом у блакитному небі заспівав справжній, живий жайворонок, якого привабив спів на Землі.

«Хто творить розумну і добру людину – найкращий майстер», – таке було рішення стариків».

Легенда своїм змістом спрямована на піднесення й утвердження культу Матері й Батька, культу родини.

РОЗДІЛ II. ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ВИХОВНІЙ СИСТЕМІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

2.1 Трудове виховання дітей

На новому етапі суспільного розвитку В.О. Сухомлинський, підтримуючи традиції української народної педагогіки у царині виховання, вбачав у праці невичерпне джерело виховання всебічно розвиненої особистості, її соціалізації. «Виховну місію школи, – писав В. О. Сухомлинський, – ми вбачаємо в тому, щоб праця увійшла в духовне життя особистості, в життя колективу, щоб захоплення працею уже в роки отрочтва й ранньої юності стало однією з найважливіших якостей людини». Ця думка видатного педагога спрямована на формування в суспільстві культу праці на орієнтацію батьків, усіх педагогів-вихователів, на пошуки шляхів, засобів і методів реалізації у щоденному житті винятково важливої закономірності – виховання молодого покоління в праці і для праці.

На превеликий жаль, у системі виховання в нашому суспільстві бачимо, по суті, заперечення цієї закономірності.

По-перше, утверджується хибна тенденція недооцінки включення дітей у працю, обмеження їхньої діяльності лише полегшеною навчальною працею. Якщо юне покоління до 18 – 20 років «вирощувати» в штучно полегшених соціально-економічних умовах, то надії, що воно у роки повноліття активно прилучиться до продуктивної праці – даремні.

По-друге, у навчально-виховних закладах усіх рівнів, по суті, не має системи трудового виховання. У переважній більшості матеріально-забезпечених сімей діти також виключені зі сфери продуктивної праці.

По-третє, засоби масової інформації ніби навмисно пропагують культ розваг, веселого життя, беззмістовного дозвілля, заповненого неробством, ледарством, гультьяйством, пиятикою, палінням, вживанням наркотиків та ін. У такий спосіб росте, формується покоління зі споживацькою філософією як у соціальному, так і в психологічному сенсі.

У Павлівській школі ним було запроваджено чітко продуману систему виховання дітей, створені належні умови для формування трудових традицій, які переросли в культ праці. Василь Олександрович писав, що не гра в працю, а справжнє трудове життя: з потом, втомою, мозолями, радістю досягнутої мети – ось щастя людини.

В.О.Сухомлинський відзначав, що марне витрачання часу, байдикування, ледарство проникає нині у життя дітей; та деякі батьки вважають, що їхні діти повинні тільки гратися, забавлятися, розважатися, а праця – це обов'язок дорослих. Дітей перетворили у бездушних споживачів радощів, вони навіть не усвідомлюють, звідки та радість прийшла і якою ціною завойована. Такі батьки переконані в тому, що найбільше щастя дитинства – безтурботність, втіха, радісне життя.

У деяких сім'ях діти аж до підліткового, а то й юнацького віку не знають особливих турбот, серйозної праці, не мають постійних трудових обов'язків і доручень, а свій вільний від навчання час проводять у розвагах, іграх, а то й бешкетуванні. Деякі батьки вважають, що бажання працювати, любов до праці приходить до людини з віком само собою. Вони заявляють, що в свій час набідувалися, зазнали стільки горя, то хай хоч їхні діти будуть щасливими, ростуть безтурботними, тішаться радощами дитинства.

За думкою В.О.Сухомлинського, в праці розкриваються здібності, моральні та інтелектуальні сили молодшої людини, формується її особистість. Тільки в процесі трудової діяльності виникає потреба в спілкуванні, у становленні соціальних і психологічних відносин, ділових взаємин між людьми, взаємодопомоги, взаєморозуміння, дисциплінованості, погодженості дій і вчинків тощо. Потреба в праці, звичка і відповідальне ставлення до праці можуть сформуватися лише при наявності посильних і постійних трудових доручень, у праці радісній, без примусу і покарань, самотійній і творчій, корисній як для особистості, так і для суспільства.

Через усі педагогічні праці В.О.Сухомлинський проводить основну ідею – ідею самоутвердження і становлення особистості громадянина у творчій праці

на благо суспільства. Дати дитині радість творення, радість праці, праці на благо людей – це і є справжня мудрість батьківської любові до дітей.

Василь Олександрович писав, що творчий характер трудової діяльності розкривається перед дитиною тоді, коли вона зайнята тривалою працею, яка потребує щоденної думки, піклування. І однією з найсильніших спонук до фізичної праці є важливість задуму цієї праці, поєднання зусиль розуму і рук. Чим важливіший задум, тим з більшим інтересом виконується найпростіша робота. Оволодіння майстерністю дослідження, експериментування, використання даних науки у праці – все це дитина усвідомлює і переживає як моральну гідність.

2.2 Національно-патріотичне виховання

В.О.Сухомлинський вважав, що Батьківщина починається із сім'ї, що найважливіші риси і якості громадянина-патріота зароджуються в сімейному вихованні, що діти – продовження не тільки нашого роду, а й нашого соціального ладу, наших завоювань і благородних намірів. І від того, які духовні цінності візьме від нас молодь, залежатиме майбутнє нашого народу і суспільства. А тому через усі праці В.О.Сухомлинського проходить головна ідея громадянського виховання, патріотичного та формування гармонії морального та інтелектуального, героїчного і естетичного, особистого і соціального.

Проблема виховання молоді на героїчних і трудових традиціях нашого народу посідає провідне місце в творчості В.О.Сухомлинського. «Ідея вірності і відданості Батьківщині, – пише Сухомлинський, стає переконанням лише тоді, коли Батьківщина постає перед дитиною в ореолі героїчного і прекрасного».

Виховання громадянина-патріота починається із сім'ї. Сім'я – це найменша клітинка нашого суспільства, в якій, як у фокусі, відображається все життя нашої країни. І тим сильніший виховний вплив робить сім'я на особистість дитини, чим активнішу життєву позицію займають батьки в суспільстві, чим вищі їхні моральні достоїнства і культурний рівень.

Розвиваючи традиції народної педагогіки, В.О. Сухомлинський наполегливо відстоював думку, що треба готувати юнаків і дівчат передусім до родинного життя, бо це головна і найбільш відповідальна професія у світі. Цим мають займатися батьки і вчителі в школі. А якими вони будуть інженерами, лікарями, агрономами, акторами, космонавтами – цьому їх навчать у відповідних професійних закладах освіти. Шкода, що в останні десятиріччя ці принципи в системі виховної роботи порушені. Ними просто нехтують. Молоді люди, провчившись 11-12 років у школі, часто ні психологічно, ні соціально не готові до активної діяльності як у сфері родинного життя, так і в інших сферах. У значної їх частини не сформовані материнські та батьківські почуття, почуття відповідальності за родину.

В.О. Сухомлинський, вибудовуючи свої педагогічні погляди на надійних підмурках народної педагогіки і відстоюючи мудрість родинного виховання через приклад батьків, писав: «У вихованні дітей, творенні й захисті майбутнього, кожен може досягти досконалості стати справжнім майстром, художником, поетом, мудрецем, великим громадським діячем. Мудрість батьківства й материнства – неоціненне моральне багатство... Ви виховуєте своїх дітей кожним своїм кроком, кожним вчинком. Ви – перше уявлення про людину, яке відкривається перед дитиною, як тільки вона починає пізнавати світ. В образі батька й матері дитина відкриває для себе перше поняття про єдність «хочу» і «треба». Хороші або погані діти – це дзеркало вашої моралі, вашого громадянського обов'язку, вашої поведінки, вашої культури»[9, 391].

От чому В.О.Сухомлинський звертається своїми працями до батьків із закликом вчити дітей спостерігати, пізнавати світ, міркувати, бути уважними до їхніх запитань, заохочувати і спрямовувати дитячу допитливість і, головне, не залишати дітей поза батьківською увагою, турботою про їхнє розумове виховання, своєчасно впливати на розвиток розумових здібностей.

Звичайно, сформувати в малих дітей стійкий пізнавальний інтерес, органічну потребу в знаннях, освіті – нелегка справа. Василь Олександрович радить батькам знаходити різноманітні форми й способи спонукання дитячої

спостережливості, цікавості, показувати й розкривати перед ними неповторну красу природи і людського життя.

Щодо формування моральних почуттів, найблагородніших рис і якостей особистості особливо сприятливий вік раннього дитинства. У цьому віці порівняно легко формуються такі моральні цінності особистості, як колективізм, дисциплінованість, працьовитість і бережливість, почуття обов'язку і відповідальності, дружби, товаришування, поваги до праці й людей праці. У підлітковому і юнацькому віці інтенсивно формуються світоглядні і морально-вольові якості особистості ідейні переконання, патріотичні ідеали, громадянська зрілість.

В.О.Сухомлинський назвав цей вік «періодом становлення громадянина, світоглядним віком, періодом формування вольових якостей і характеру молодшої людини»[9, 392].

Ось чому дуже важливо для всіх, хто має справу з вихованням дітей, знати не тільки вікові та індивідуальні особливості розвитку дитини, а й ті умови, за яких успішно формуються й виховуються в тому чи іншому віковому періоді найбільш значущі риси і якості особистості, та забезпечити їхній максимальний розвиток. Своєчасність виховного впливу – запорука успіху у вихованні молодшої людини.

2.3 Батьківська просвіта

Видатний педагог відмічав найтипівіші вади сімейного виховання. Одною з найшкідливіших вад, за його висловом, є споживацький характер способу життя багатьох дітей. Деякі батьки вважають, що живуть вони і працюють лише заради щастя своїх дітей і тому дозволяють їм усе, створюючи максимальний матеріальний достаток, тепличні умови, задовольняючи всі необмежені бажання й навіть примхи. Діти в таких сім'ях виростають, не знаючи ні в чому нужди, не знаючи обов'язків і відповідальності. Це призводить до дуже небезпечних наслідків – спотворення людської особистості, марнотратства, споживацького, паразитичного способу життя.

Василь Олександрович постійно цікавився проблемами сімейного виховання, умовами і особливостями виховання дітей у різних сім'ях, вивчав позитивний досвід, підмічав найістотніші і найбільш типові вади та недоліки сімейного виховання, шукав причини цих недоліків. Він проводив велику виховну і освітню роботу з батьками, дорослими, навчав їх мистецтва сімейного і громадського виховання, гостро критикував обивательство, неучтво, примітивізм. У Павлівській школі було створено чітку систему педагогічної освіти і пропаганди педагогічних знань серед населення, батьків і навіть старшокласників.

В.О.Сухомлинський вважав за необхідне ввести в зміст загальноосвітньої школи необхідний мінімум педагогічних знань, виховувати майбутніх батьків, морально готувати їх до великої відповідальної батьківської місії. Він підкреслював, що безвідповідальне ставлення молодих батьків до виховання своїх дітей дорого обходиться передусім суспільству.

Морально не підготовлені до народження і виховання дітей батьки, вважає В.О.Сухомлинський, є великим нещастям для суспільства.

Останнім часом стало досить помітним таке явище, як невідповідність між фізіологічною готовністю до народження дітей і морально-психологічною зрілістю молодих батьків та усвідомленням їх батьківської місії і ролі, величезної відповідальності перед суспільством за виховання своїх дітей.

«Велике горе приходить тоді, – пише В.О.Сухомлинський, – коли такі дорослі діти приводять на світ дітей – біда і суспільству, і дітям. Частина з таких батьків не обізнана з елементарними правилами виховання дітей у сім'ї. Сімейні конфлікти, ненормальні відносини тощо призводять до розлучення молодих пар і як результат – важкі діти, трагедія для дітей і батьків. Діти, які виростають у таких неблагополучних сім'ях, як правило, стають важкими у вихованні, бо погіршуються умови їхнього морального розвитку в сім'ї, їм не вистачає батьківської турботи, тепла і ласки. «Важкі діти» – це передусім результат неправильного виховання, вад сімейного життя, несприятливого психологічного клімату і ненормальних стосунків у сім'ї.

Молоді батьки повинні розуміти, що шлюб розпочинається з готовності до великої і відповідальної соціальної ролі – виховання дітей, успіх якої залежить передусім від духовного багатства, вірності кохання, взаємної поваги і спілкування, педагогічних знань і умінь. «Своїх вихованців – юнаків і дівчат ми вчимо: моральне право на кохання має той, хто вміє відповідати за майбутнє – за своїх дітей»[9, 391].

В.О.Сухомлинський вважає, що потрібна школа мудрості майбутніх батьків, що молодь треба цілеспрямовано й своєчасно готувати до цієї відповідальної громадянської місії. У своїй практичній педагогічній діяльності Василь Олександрович ішов двома шляхами: облагородження почуттів, поведінки юнаків і дівчат у системі виховної роботи в школі, а також впровадження спеціальної педагогічної освіти і виховання молоді, моральна підготовка до сімейного життя (нарис «Виховання майбутніх матерів і батьків»).

Василь Олександрович був не тільки великим знавцем батьківської педагогіки, досвідченим пропагандистом педагогічних знань, він сам був прекрасним сім'янином, батьком дітей, що дістали зразкове сімейне виховання, освіту, громадянську зрілість.

В.О.Сухомлинський вважав, що, яким би успішним не було виховання, впливу самого авторитету батьків і дорослих, позитивного прикладу і т. п. для формування всебічно розвиненої особистості цього не досить. Виховання має доповнюватися самовихованням, тобто зусиллям самої дитини або підлітка, спрямованим на самостійне вироблення потрібних ціннісних морально-вольових чи інтелектуальних рис і якостей особистості і ліквідацію негативних. І це дуже важлива справа. Адже ніякі розмови, приклади, заохочення чи покарання з боку батьків чи вихователів не допоможуть підліткові позбутися лінощів і стати працьовитою людиною, поки цих лінощів, бездіяльності не позбудеться сам учень. Скільки б ми не вмовляли дитину бути відважною, не боятися труднощів, перешкод, вона буде боягузливою доти, поки не подолає сама в собі страх, нерішучість, скованість тощо.

Помиляються й ті батьки, які вважають, що найцінніша риса особистості – слухняність, безумовне виконання всіх вимог старших, підкорення волі наставників тощо. Така беззастережна «слухняність», сліпа підпорядкованість можуть породжувати конформізм, слабкі характери, підлабузництво, слабовільність. А гіршого, ніж безхарактерність і безвольність, немає нічого. Лише той характер сильний, в якому дозріла самостійність, власна думка, самокритичність, незалежність власних суджень і переконань, поглядів і поведінки. Намагання всім і всюди подобатись, усім догодити, не вступати в суперечки й конфлікти, пристосовуватися до всяких вимог (розумних і нерозумних) спотворить характер, почуття і волю молодого людини, сформує психологію раба.

«Виховання може бути безрезультатним, – пише В.О.Сухомлинський, – якщо молода людина з ранніх років не буде виховувати сама себе, коли виховання не буде доповнюватися самовихованням» [10, 56].

Самовиховання розпочинається з пізнання самого себе і здатності бачити свої достоїнства, недоліки і вади, реально оцінювати свої можливості і поведінку. Звичайно, самовиховання потребує особливої уваги з боку батьків і педагогів. Це передусім розумні поради дітям, формування корисних звичок, постійна увага до дітей і допомога у їхній навчальній роботі, правильні настанови, посилені й розумні вимоги до їх поведінки і праці. Неправильні або спотворені уявлення про правила і норми співжиття, поведінки, навчальної діяльності зводять нанівець виховні зусилля і працю як учнів, так і педагогів.

Самоутвердження молодого людини проходить у боротьбі із своїми власними вадами і недоліками, у боротьбі самого з собою. Перемога над самим собою – найбільша перемога. «Щасливим, – пише В.О.Сухомлинський, – може бути лише той, хто є володарем своїх бажань, хто вміє володіти собою, своїми почуттями». Треба відзначити, що багатьом нашим дітям і учням саме бракує цієї дуже цінної риси – відповідності рівня бажань і домагань рівневі їх заслуг і можливостей. Разюча невідповідність власних домагань власним достоїнствам породжують паразитичний спосіб життя дітей у деяких сім'ях – дармоїдство,

марнотратство, сімейні і соціальні конфлікти. Незагнuzдані і неприборкані примхи, претензії, незаслужені й невинправдані вимоги молоді людини, які нерозумно задовольняються дорослими – джерело егоїзму, міщанської психології, зарозумілості, появи спотворених характерів. Народна мудрість закріплює цю дію в постулаті: «Щоб навчитися плавати, треба ввійти у воду».

В.О. Сухомлинський розповів цікаву історію організації діяльності вихованців, яка сприяла формуванню у них почуттів гуманності, милосердя: «Морозний січневий день. Мої вихованці – восьмикласники насилу добралися до школи скрізь кучугури снігу. Зібралися в теплому шкільному коридорі, обтрушують сніг. Хтось згадав, що поряд з нашим будинком живе стара жінка. Як вона зараз? Адже сніг іде другий день. Ходімо до неї, хіба можна спокійно сидіти в теплому класі і забути про те, що сніг засипає маленьку хатку, в якій живе людина? Може, жінці нікому й води подати?

Через снігові намети насилу дісталися до хати. Відчиняємо двері. Жінку лихоманить. Що робити? Дзвонимо в лікарню. Хвору треба доставити до лікарні. Колгосп дає машину, але вона з двору не може виїхати, а жінка стогне, у неї гарячка. В юних очах спалахують вогники – таких я в них ще не бачив. Це і мужність, і готовність допомогти. Робимо носилки, закутуємо хвору в шубу. Беремося у шістьох, несемо. Шестеро несуть, а дванадцять попередку прокладають дорогу. Через кожні двісті метрів міняємося. Намічаємо он до тієї кучугури несете ви, а далі – ми. Очі засипає сніг, надворі двадцятиградусний мороз, а ми, обливаючись потом, не відчуваємо ні холоду, ні втоми... До лікарні ми добралися тільки смерком і нарешті поклали хвору в ліжку.

У цей день відбулося народження чоловіків. Чотирнадцятилітні підлітки піднялися на першу сходинку мужності»[9, 392].

Система вправ і привчання широко використовується у різних ситуаціях і сферах діяльності: у родині, в школі, у військових підрозділах та ін.

В.О.Сухомлинський з нових позицій порушує і дуже актуальну проблему сучасності – проблему спілкування дітей з дорослими, проблему нового соціального середовища, виховання дітей за місцем проживання. Це не тільки

розвиток ідей А.С.Макаренка про різновікові групи, це питання включення дітей у матеріальну сферу виробництва через учнівські виробничі бригади, міжшкільні виробничі об'єднання, участь дітей разом з дорослими у різноманітних громадсько-політичних справах, у виконанні народногосподарських завдань. І головне, щоб у спільній діяльності і спілкуванні з дорослими діти почували себе рівноправними, не відчували приниження їхньої гідності, не ставали формальним об'єктом виховання. Бо спілкування з дорослими тільки в тому разі матиме належний виховний вплив, коли виступатиме не як службовий обов'язок, а як веління душі й серця, як потреба духовної єдності і дружби поколінь, потреба повторення себе в дітях.

ВИСНОВОК

В.О.Сухомлинський вважав, що найважливіші риси і якості дитини зароджуються в сім'ї. Проблемам родинного виховання присвячені його твори *"Батьківська педагогіка"*, *"Сто порад учителям"* та ін. Він постійно цікавився умовами й особливостями виховання дітей у різних сім'ях, вивчав позитивний досвід, підмічав найістотніші і найбільш типові вади та недоліки родинного виховання. У своїй діяльності широко використовував народну творчість. Вважав, що коли мова йде про національне виховання дитини як громадянина своєї країни, необхідно звертатися до народної творчості. Адже в ній відображено національний дух етносу, побут, звичаї, особливості культури, взаємин людей що є основою формування національного менталітету.

Сухомлинський вказував на необхідність єдиних уявлень у батьків, щодо виховання дітей, а звідси випливає єдність їх вимог. У Павлиській середній школі для батьків і всіх дорослих існувала педагогічна школа. На конкретних прикладах батькам показували хиби сімейного виховання, яку велику шкоду приносить дітям любов замилювання, деспотична любов, любов підкупу.

Однією з найтипівіших вад родинного виховання, на думку Сухомлинського, є споживацький характер способу життя багатьох дітей. «Люди з кам'яним серцем частіше виростають саме в таких сім'ях, де батьки віддають дітям усе й не вимагають від них нічого», – пише він.

Особливу увагу у Павлиші приділяли трудовому вихованню дітей в сім'ї. Сухомлинський ставив важливим завданням батькам – закласти основи пізнавальної діяльності і навчальної праці у дітей дошкільного віку. Автор *"Батьківської педагогіки"* надав для цього батькам практичні поради: розвивати в дітей спостережливість, вміння орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, ситуаціях, мислити, міркувати, фантазувати.

У вихованні дітей треба дуже обережно вдаватися до застосування покарань. Бо якщо вони занадто часті або й несправедливі, то це огрублює душу дитини.

Також увагу В.О.Сухомлинський приділяв і трудовому вихованню дітей як у сім'ї, так і в школі, вихованню любові до праці, працьовитості, поваги до людей праці. В.О.Сухомлинський з нових позицій підходить і до оцінки життєвої позиції, і ролі дитини в сім'ї. Діти в сім'ї – це не тільки слухняні виконавці волі батьків і старших, вони рівноправні члени сім'ї, активні учасники всіх сімейних справ, вони можуть чинити взаємний позитивний вплив на сім'ю; поведінку батьків і старших, їх ставлення до своїх сімейних і громадських обов'язків. Вони не повинні відчувати своєї нерівності, неповноцінності, приниженої гідності. Василь Олександрович завжди відстоював право дітей активно втручатись у сімейні справи. Під впливом думки дітей, їх вимог, ставлення батьків до деяких антисоціальних явищ – пияцтва, крадіжок, обману, нечесного способу життя та інших аморальних вчинків, – можна позбутися їх.

Автор відстоює право дітей активно втручатись у сімейні справи вчить бережливого ставлення до матеріальних і духовних благ людства.

Багатьох задумів і планів не встиг довершити В.О.Сухомлинський. Перенесені важкі поранення на фронтах Великої Вітчизняної війни, хвороби підірвали здоров'я і вкоротили життя талановитому педагогові, вченому, письменникові, людині, яка віддала все своє серце і розум найблагороднішій справі – вихованню молоді.

2 вересня 1970 р. серце Василя Олександровича Сухомлинського перестало битися. Втім, фізична смерть не поклала край життю його творчих надбань, не зупинила його жертвового служіння школі, учительству, вітчизняній педагогічній науці. «Людина, – любив повторювати педагог, – народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилинкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний». Ці проникливі слова можна і треба віднести й до самого Василя Олександровича, адже саме вони були тим категоричним імперативом, якому завжди і всюди слідував він у своєму недовгому, але яскравому й напрочуд плідному житті Педагога.

Все найцінніше, створене ним, назавжди увійшло до скарбниці вітчизняної педагогіки та національної духовної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ :

1. Барабаш. С. Філософія серця, або гуманізм Василя Сухомлинського. – Дзеркало тижня. – 2001. – № 39 (363) 6
2. Зязюн И.А., Родчанин Е.Г. Гуманист. Мыслитель. Педагог: Об идеалах В.А.Сухомлинского // М., 1991.
3. Історія педагогіки // За ред. М.С. Гриценка. – К., 1993.
4. Ковальчук В.І. Спогади про В.Сухомлинського. – К.: Рад. школа. 1990
5. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки. – Тернопіль, 1994.
6. Омеляненко В.Л. Кузьмінський А.І. Теорія і методика виховання К.,2008
7. Сухомлинський В.О. Джерела невмирущої криниці // Українська мова і література в школі. – 1989. – № 7.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа. 1976 – 1977.
9. Сухомлинський В.О. Вибр. Тв.: У 5 т. – Т.2. – К. Рад.шк., 1976. – с.391 – 392
- 10.Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка // Рад. Школа. – К., 1978.
11. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю // Вибр. твори: у 5-ти т. – т.2 – К., 1976.
- 12.Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. – К.,1974.
13. Сухомлинский В.А. Хрестоматия по этике // М., 1990.
- 14.Сухомлинський А.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибр. Тв.: У 5 т. – Т.1. – К. Рад.шк., 1976. – с.166.)
- 15.Цюпа. І.В Сухомлинський (Добротворець) // К., 1985.